

חומה ההפרדה הגזעית בגדה המערבית

ההשפעות הכלכליות והחברתיות, והשלכותיה הפוליטיות על עתיד העם הפלסטיני

גימאל ג'ומעה¹

ראשית כל, ועוד בטרם שאעסוק בנושא ההשפעות הכלכליות, הסביבתיות והחברתיות של החומה, חשוב למקם אותה בהקשר הראוי. אין הכוונה כאן להפליג לעבר ההסטוריה של החומה ומקומה בחשיבה הפוליטית הישראלית, אך חשוב לציין שהחומה הראשונה הוקמה בשנת 1994, והקיפה את רצועת עזה מכל הצדדים. בשנת 1995 הוקמו קטעים מהחומה בכפר שוויכה ליד טול-כרם, וקטעים אחרים הוקמו בכפר חבלה מזרם לקלקיליה. בניית החומה כפרויקט פוליטי רחב מימדים החלה ביוני 2002 לאחר מבצע "חומת מגן" שבמהלכו כבשו הכוחות הישראליים את כל שטח הגדה המערבית. במהלך הפלישה התרחשו פשעי מלחמה: הן בגנין והן בשכם, והיתה פגיעה חמורה בתשתיות הערים הפלסטיניות והרשות הפלסטינית. בעקבות המבצע הוטל מצור הדוק על רוב הערים הפלסטיניות, והוא נמשך גם בימים אלה.

הקשר בין מבצע "חומת מגן" ובין התחלת הבניה של "חומת המגן הביטחונית", כפי שכונתה החומה ע"י מדינת ישראל ברור למדי. למעשה, החומה היא הפרויקט הקולוניאלי הגדול ביותר מאז כיבוש הגדה המערבית בשנת 1967, היא משרטטת את פני העתיד של פלסטין ההיסטורית ומחסלת, הלכה למעשה, את החלום הפלסטיני להקמת מדינה עצמאית.

הקמת החומה לא יכלה לצאת לדרך בלי קיומם של תנאים מסוימים הן ברמה המקומית והן ברמה הבינלאומית:

- 1- העם הפלסטיני מותש ומלקק את פצעיו, קובר עשרות חללים מדי יום, מצבו הכלכלי ירוד והדאגה העיקרית של האזרח הפלסטיני מופנית לפרנסה היומית.
- 2- הרשות הלאומית הפלסטינית סובלת ממצב של הרס וכיתור מתמשך ונלחמת על חייה. הכיבוש תולה בה את האשמה ואת הצידוק לביצוע פשעיו.
- 3- אוירה בינלאומית תומכת.
- 4- המדינות התורמות דואגות לצרכים ההומניטריים ולצורכי המחיה. יוצא שהמוסדות והארגונים הבינלאומיים והמקומיים מפנים את כל מרצם לסיפוק צרכים אלה.

¹ מתאם פרויקט ההתנגדות לחומת ההפרדה הגזעית.

בניית החומה החלה בצפון הגדה המערבית, באורך 145 ק"מ מזבובה/סאלם, צפונית מזרחית לג'נין, ועד למסחה, בדרום מזרח קלקיליה. סיור לאורך החומה מראה בנקל, שהחומה מתעקלת כדי להקיף את רוב ההתנחלויות ואת מרביתם של השטחים החקלאיים הפוריים, ושטחים דלי אוכלוסייה. ככל שהחומה נעה דרומה, לכיוון קלקיליה, היא נכנסת לעומק השטח הפלסטיני, כאשר המטרה כאן היא סיפוח מאגר המים (האקוויפר) השני בגודלו בגדה המערבית לישראל. בשלב הראשון של הבנייה נשארו מערבית לחומה יותר מ-2.5% מהאדמות הפוריות אשר מספקות את סל המזון לגדה המערבית. באזור שנמצא בין החומה לבין הקו הירוק נותקו יותר מ-11,500 פלסטינים, ב-16 כפרים חקלאיים, ממשפחותיהם בגדה המערבית וגם מהפלסטינים של 48 שאיתם הם מקיימים קשרי משפחה וחיתון. האדמות של יותר מ-73,000 פלסטינים, ב-51 כפרים, נשארו מאחורי החומה וחלקן נהרס על ידי בניית החומה. יותר מ-102,000 עצים נעקרו, במרביתם (83,000) עצי זית. כשתושלם בניית החומה לאורך 786 ק"מ, יגיע מספר הפלסטינים שישארו בין החומה לבין הקו הירוק ל-343,000, ואדמותיהם של 522,000 פלסטינים ייהרסו או יישארו מעבר לחומה. הלכה למעשה ישראל תספח 43.1% מאדמות הגדה המערבית ושאר האזורים יהפכו למובלעות וגטאות בתוך המרחב שבו ישראל שולטת על כל פלסטין המנדטורית מהנהר עד הים. כאשר יסתיים תהליך הבניה, תחלק החומה את הגדה המערבית לשלושה גטאות מרכזיים:

- הצפוני: ג'נין, טול-כרם ושכם.
- המרכזי: סלפית וראמאללה.
- הדרומי: בית לחם וחברון.

מסביב לגטאות אלה ייוצרו מובלעות מנותקות, הפזורות בקצוות הגדה המערבית, דוגמת יריחו וקלקיליה, בנוסף לקבוצת כפרים מסביב לירושלים. מובלעות אלה יופרדו על ידי גושי התנחלות גדולים, כמו אריאל, מעלה אדומים, גוש עציון וגבעת זאב, בנוסף לרשת מסועפת של כבישים עוקפים שהחומה מקיפה לאורך 22.5 ק"מ, כמו במקרה של התנחלות אריאל, במטרה להגן עליה ולספח אותה לישראל.

במקרים רבים החומה מוקמת ליד מבני מגורים, כדי למנוע מהפלסטינים כל התרחבות עתידית. כמו כן מתנהלת הפקעה מסיבית של מרבית האדמות הפלסטיניות ושל מקורות המים. כתוצאה מכך, רק 5% מהמים יישארו בידי הפלסטינים, וזה יגרום לחיסול מוחלט של החקלאות הפלסטינית. התוצאה היא שהמגזר הפלסטיני החקלאי יאלץ לנטוש את עבודת האדמה והעצמאות הכלכלית שמתלווה לכך, ויצטרף לשוק העבודה.

מספר דוגמאות על ההשלכות של החומה על החברה הפלסטינית:

לשווקים של קלקיליה הגיעו מדי שבוע 85,000 פלסטינים משטחי 48 ומהמחוז עצמו. לאחר שנתיים של סגר מתמשך עזבו את העיר כ-6,000 מתוך 41,600 תושבים ועברו להתגורר בכפרי הסביבה. 600 מתוך 1,250 החנויות ובתי המסחר נסגרו. כ-5,686 דונם מתוך 12,550 דונם שהחזיקה קלקיליה לאחר 1948, נשארו מאחורי החומה או הופקעו לצורך בנייתה. הקשרים בין 200 משפחות וקרוביהם

בקלנסוואה, טייבה וטירה נותקו. התוצאה היא ש-70% מתושבי קלקיליה נזקקים היום לעזרה הומניטרית. בביקורי האחרון בעיר סיפר לי ראש העיר על תופעה חדשה ולא מוכרת והיא התרבות המקרים של התמוטטות עצבים.

דוגמא נוספת היא הכפר ג'יוס, שנמצא בנפת קלקיליה, ומספר תושביו מגיע ל 3,500 איש. כפר זה איבד 70% מאדמותיו החקלאיות שנשארו מאחורי החומה. לפני שנתיים השתרעו החממות של הכפר על שטח של 175 דונם, והיום השטח הצטמצם ל-70 דונם. מאות דונמים של עצי פרי הדר התייבשו בגלל חסימת הגישה של הבעלים לאדמות שבבעלותם. בכפר נזלת עיסא, ששוכן בנפת טול-כרם, נהרס השוק כליל ונסגרו כל 218 החנויות שפרנסו יותר מ-700 משפחות. השוק שעד לפני תקופה קצרה שקק חיים מסביב לשעון הפך לאזור נטוש ורק רכבים של המתנחלים וצבא הכיבוש נעים בו. בעיר טול-כרם ובכפרים מסביב איבדו התושבים את מקורות הפרנסה שלהם ורמת האבטלה הגיעה לשיאים. מרבית האנשים איבדו את אדמותיהם ואלה שנשארה להם מעט אדמה, אין להם היכן למכור את תוצרתה. החומה מפרידה בין תושבי הכפר ובין מקומות העבודה שלהם בתוך הקו הירוק. חלק גדול מתושבי טול-כרם תלוי בימים אלה בתוכניות התזונה העולמיות ובסיוע הומניטארי בינלאומי.

ברור שבפועל מתרחש תהליך של חנק ושל יצירת עוני, ע"י חיסול מקורות הפרנסה של התושבים, זאת בנוסף להשפלה היום יומית, מנת חלקם של אלה שמגיעים אל שערי החומה. מצבם של כל הערים והכפרים הפלסטינים, שנמצאים בסמיכות לקו הירוק, אינו שונה ממצבה של קלקיליה. צו צבאי מתאריך 2 באוקטובר 2003 הכריז על השטחים מאחורי החומה אזור צבאי סגור, והמשמעות היא שהכניסה והשהיה בשטחים אלה מצריכה אישורים מיוחדים. הלכה למעשה מדובר בסיפוח פומבי של אדמות אלה וגירוש התושבים. אין זה הגירוש הקלאסי המוכר אם כי גרסת המאה ה-21, שמשמעותה היא הגירה מרצון, כביכול. ישראל לא מבקשת מאנשים האלה לקום ולעזוב, הם עושים את זה "מרצונם", מאחר שאין יותר מקורות חיים בכפרים שלהם.

ירושלים היא המקרה הקיצוני ביותר. החומה משתרעת לאורך 82 ק"מ וחודרת אל תוך השכונות והכפרים הערבים בירושלים. בד בבד עם בניית החומה, הוכרז על הקמתן של שתי התנחלויות חדשות ב-אבו דיס וג'יבל – אלמוכאבר, והיתה השתלטות על בתים רבים בסילוואן ושכונת שיח' ג'ראח. בניית החומה בירושלים היא גולת הכותרת של מדיניות החנק, שמדינת הכיבוש מבצעת נגד האוכלוסייה הפלסטינית בעיר מאז 67. לאחר השלמת הבנייה, תנתק החומה יותר מ-120,000 פלסטינים בירושלים המזרחית מעירם, וזאת בנוסף לניתוק אזורי התעשייה, ותנועת המסחר מירושלים, שעברה לאזורי הפריפריה לאחר הסכמי אוסלו. כידוע הידקה ישראל את המצור על ירושלים בעקבות הסכמים אלה ומנעה את כניסתם של תושבי הגדה המערבית אליה.

אלראם ואלעיזאריה הן שתי דוגמאות לשכונות שמקיפות את ירושלים ויפגעו קשות מבניית החומה. עד לפני עשור היתה ירושלים מרכז מסחר והשקעות בניה. לאחר סגירתה בתחילת שנות התשעים וניתוקה מהגדה המערבית באמצעות מחסומים רבים, עברה תנועת המסחר והפיתוח לשכונות אל-

ראם ואל-עזרייה ואף הגיעה עד ביר- נבאלא. העיירה אל-ראם הפכה לצומת מסחרית מרכזית בגלל המיקום הגיאוגרפי שלה באמצע הדרך בין צפון הגדה המערבית וירושלים. את האזור פקדו סוחרים מכל רחבי פלסטין ההיסטורית ונערכו בה רוב העסקאות המסחריות. אל-עזרייה אשר ממוקמת דרומית מזרחית לירושלים עברה תהליך דומה, ומשכה אליה סוחרים ומשקיעים רבים בגלל קרבתה לירושלים והיותה חלק מהגדה.

המדיניות הגזענית של ישראל בירושלים הקשתה על חיי הפלסטינים. תשלומי הארנונה ומס ההכנסה הגבוהים, התדרדרות המצב הכלכלי של הסוחרים והניתוק מהגדה גרמו לרבים לחפש פרנסה ומגורים באיזורים כמו אל-עזרייה, אל-ראם וביר- נבאלא. בשנים האחרונות היתה תנופת בניה רבה בכפרי הסביבה ועשרות אלפי אנשים שמחזיקים תעודת זהות ירושלמית עברו לגור שם, ואליהם התווספו אלפי תושבים מהגדה המערבית. הקרבה לירושלים ותנועת המסחר הערה היו גורמי המשכה העיקריים. בענאתא, מצפון לירושלים, גרים יותר מ-15 אלף פועלים מכל רחבי הגדה המערבית שעברו אליה בגלל הקרבה הגיאוגרפית לעיר ולמקומות העבודה בתוך הקו הירוק.

הקמת החומה מאיימת להוריד לטמיון את ההשקעות הקיימות, ולהפוך את האזורים הללו לאזורי אסון כלכלי ולפגוע בחיי התושבים. בכפר אל-עזרייה, שם הסתיימה בניית החומה שמפרידה אותה מירושלים, אפשר להבחין בבתי המסחר שהולכים ונסגרים, בבניינים שבנייתם הופסקה באמצע, ובדירות שתושביהן נטשו אותן וחזרו לבתיהם צרי המידות בתוך העיר העתיקה, או ששכרו להם דירות קטנות. רבים שלא יכלו עוד לעמוד בשכר הדירה עברו לגור אצל קרובי משפחה. בניית החומה טרם הושלמה והיא תקיף על פי התכנית את אל-עזרייה מהצד המזרחי, ותספח את מעלה אדומים ואת שאר אדמות אל-עזרייה לירושלים, דבר אשר יחסל סופית את הפעילות הכלכלית ביישוב. אנשים שמחזיקים תעודות זהות ירושלמיות יוכלו לחזור לעיר, ומי שמחזיקים תעודות של הגדה יהיו חסרי אונים. הדבר נכון גם לגבי אל-ראם שבה 300 משפחות נמצאות בשלב זה או אחר של נטישת המקום. סוחרי האזור מעריכים שכ-90% מבתי המסחר והחנויות ששוכנים על כביש רמאללה ירושלים יסגרו משום שהחומה תחצה אותו באמצע. המוסדות הבינלאומיים והמקומיים הרבים שנמצאים באל-ראם יצטרכו לעזוב לרמאללה או לירושלים. לאחר השלמת החומה והניתוק מירושלים וכפרי הסביבה, תהפוך אלראם ממרכז מסחרי וספק שירותים מרכזי למקום מת.

במחוזות הצפוניים הורסת החומה את האדמות החקלאיות ומנתקת אותן וחוסמת את הגישה אליהן. באזורים כמו ג'נין, קלקיליה, טול-כרם ושכם משמידים כוחות הכיבוש את היבולים החקלאיים. הם עושים זאת באמצעות שריפה או כריתה של העצים או באמצעות ריסוס חומרי הדברה, ופעמים רבות הם משאירים את המלאכה למתנחלים. באזורים כמו נזלת עיסא, אל-ראם ואל-עזרייה, החומה מורידה לטמיון את ההשקעות המסחריות והכלכליות.

מעבר לפגיעה בקרקעות, מטרת החומה היא לפגוע בקיום הפלסטיני על האדמה. הדבר מתבצע דרך מדיניות שיטתית שמונעת צמיחה ועצמאות כלכלית. המטרה ארוכת הטווח היא גירוש, ובטוח

הקצר חותרת מדיניות זו להפוך את הפלסטינים לפועלים שחורים באזורי התעשייה שמוקמים או מתוכננים לקום בצידה המזרחי של החומה. המפעלים המזהמים הועברו לצד הפלסטיני של החומה. עלויות הייצור של החברות הישראליות יוזלו, הן ייהנו משפע עובדים פלסטיניים שהכיבוש לא השאיר בפניהם ברירה אחרת לפרנסה.

בהסכמי אוסלו הוחלט להקים תשעה אזורי תעשייה לאורך הקו הירוק בהשקעה משותפת, ובמטרה למשוך הון פלסטיני וערבי. לפי התכנית החדשה יוקמו 12 אזורי תעשייה, אבל הפעם הם ימוקמו עמוק בשטח הגדה המערבית, בהתנחלויות ועל האדמות שהופקעו מהפלסטינים, בצד המזרחי של החומה. כוחות הכיבוש הפקיעו למעשה את כל האדמה הזאת של הפלסטינים ובו בזמן הופכת אותם לעבדים באזורי תעשייה שמכילים מפעלים מזהמים, ושהישראלים לא מוכנים לבנות אותם בשטח שלהם. ראש הממשלה הישראלי, אריאל שרון, הודיע שישראל לא תיאלץ להשקיע כסף רב באזורים אלה, והיא מתכוונת לפנות לאיחוד האירופאי שיתמוך ב-"תכנית הנסיגה" שתכלול את אזורי התעשייה. בנוסף תוכל ישראל להשען על בעלי ההון הפלסטינים שירצו להשקיע באזורים אלה. ישראל תוכל לאתר עובדים זולים, ובו בזמן להיפטר מהעובדים הזרים ולחסוך לקופתה 2.5 מליארד דולר שמעבירים עובדים אלה למשפחותיהם בחו"ל מדי שנה.

תוכניות אלה יהדקו את שליטתה של ישראל על הפלסטינים וישימו קץ באופן סופי לחזון העצמאות והזהות שלהם. ההתרחבות הדמוגרפית הפלסטינית תיחנק ולא תאיים יותר על יהדות המדינה הציונית. רבים מהפלסטינים יעדיפו להגר על מנת למצוא תנאי מחיה יותר טובים. במלים אחרות, ישראל מייצרת מציאות של משטר עבדות ואפרטהייד הגרוע אלפי מונים מהמשטר הדרום אפריקאי, ובית המשפט הבינלאומי בפסיקתו נגד החומה היה ער כנראה למצב זה. השאלה המרכזית היא כמובן איך אפשר ליישם את פסיקה זו ולא לפץ את ישראל ליישם אותה.